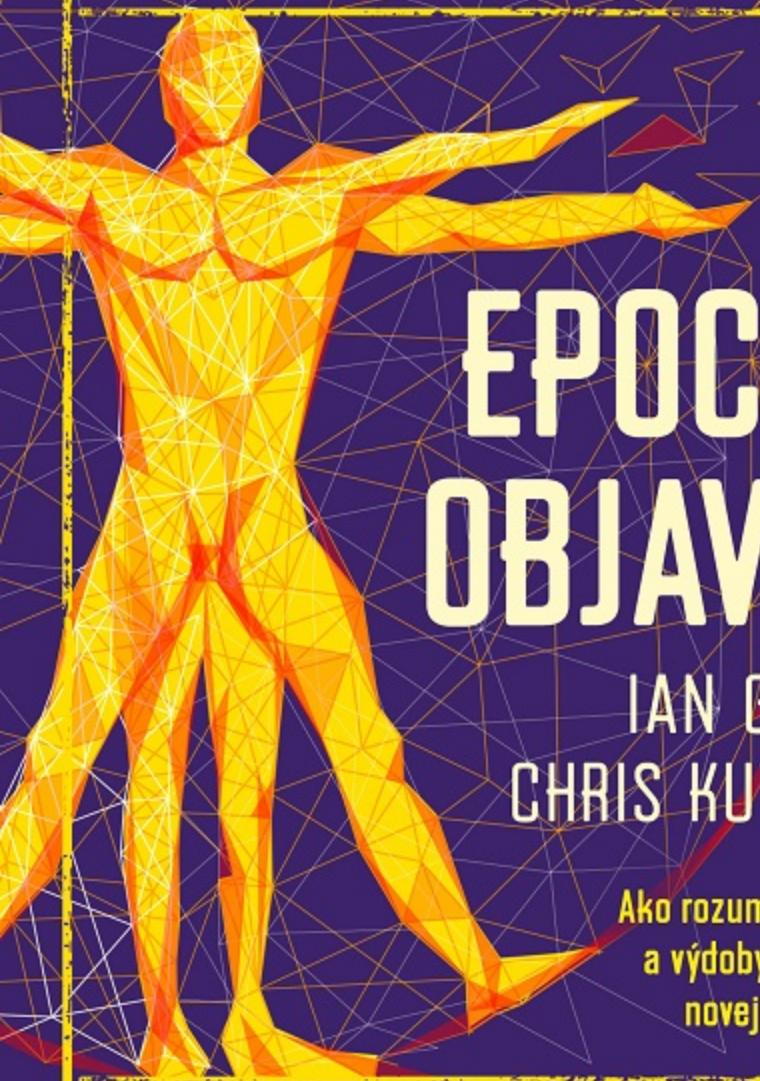

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

EPOCHA OBJAVOV

IAN GOLDIN
CHRIS KUTARNA

**Ako rozumieť rizikám
a výtokytkom našej
novej renesancie**

Stačí ustúpiť krok dozadu, pozrieť sa do minulosti a uvedomiť si: *Tu už sme predsa boli.* Tie isté sily, ktoré pred pästo rokmi vyvolali vzopätie ľudského génia a zmenu spoločenského poriadku, sa objavili znovu a za nášho života. Akurát teraz sú silnejšie a sú globálne.

premedia

SVETOVÉ DEJINY

premedia

EPOCHA OBJAVOV

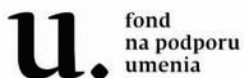
IAN GOLDIN

CHRIS KUTARNA

z angličtiny preložil IGOR OTČENÁŠ

Edícia CIVILIZÁCIA, piaty zväzok

Vydanie knihy z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia

Ian Goldin, Chris Kutarna: Epocha objavov

Prvé vydanie

Copyright © Ian Goldin and Chris Kutarna, 2016

This translation is published by arrangement with Bloomsbury Publishing Plc

Translation © Igor Otčenáš, 2018

Slovak edition © Premedia, 2018

ISBN 978-80-8159-578-3

*Olivii a Alexovi,
čo rozkvitajú v novej renesancii*

Ian Goldin

*Otcovi,
najrenesančnejšiemu mužovi, akého poznám*

Chris Kutarna

Obsah

Podakovanie	11
1 Rozklad alebo rozkvet	13
<i>Práve v tejto chvíli</i>	13
<i>Minulosť je prológ</i>	15
<i>Cesta vpred</i>	20
<i>Mat' poriadok v dome</i>	22
PRVÁ ČASŤ Fakty renesancie	27
2 Nový svet	29
<i>Nové mapy</i>	29
<i>Nové médiá</i>	40
3 Nové väzby	54
<i>Obchod</i>	54
<i>Financie</i>	60
<i>Ľudia</i>	68
<i>Technológia</i>	79
<i>Viac než „spojenie“</i>	84
4 Vitruviánsky muž	90
<i>Z chudoby do strednej triedy</i>	92
<i>Nový zlatý vek</i>	98
<i>Prečo teraz?</i>	106
<i>Poškrvrnenie zlatej epochy</i>	116
<i>Čerstvé škvrny</i>	119
<i>Odlesk veľkosti</i>	127

DRUHÁ ČASŤ	Rozkvet ľudského ducha	131
5	Kopernikovské revolúcie	133
	<i>Posuny paradigmy</i>	133
	<i>Nové posuny</i>	139
	<i>Vzorec pre rozkvet ľudského ducha</i>	165
6	Katedrály, veriaci a pochybnosti	174
	<i>Kolektívne úsilie</i>	174
	<i>Kolektívne pochybnosti</i>	185
	<i>Štyri dôvody, prečo veriť</i>	191
	<i>Prečo sa báť</i>	201
TRETIA ČASŤ	Hroziace riziká	209
7	Nákaza sa šíri, Benátky sa potápajú	211
	<i>Zápory prepojenia</i>	211
	<i>Príliš komplexné na rozpletenie, príliš koncentrované na ochranenie</i>	213
	<i>Nové nákazy</i>	218
	<i>Priekupníci so skazou</i>	227
	<i>Nič nie je zaručené</i>	233
8	Ohne márnosti a pocit príslušnosti	245
	<i>Povolání proroci</i>	245
	<i>Horia nové hranice</i>	248
	<i>Keď mainstream rozdeľuje</i>	257
	<i>Cena porušenej zmluvy</i>	269
ŠTVRTÁ ČASŤ	Boj o našu budúcnosť	281
9	Dávid	283
	<i>Znásobenie rozkvetu ľudského ducha</i>	284
	<i>Znížiť striehnuce riziko</i>	303
	<i>Goliáš</i>	321
	Poznámky	323

Pod'akovanie

Táto kniha sa venuje neobvykle širokej palete tém, historických odkazov a disciplín. Nebolo by možné dať ju dohromady bez odborného dohľadu, pomoci pri výskume, priateľstva a podpory mnohých ľudí. Nemohli sme si priat' bohatšiu a stimulujúcejšiu komunitu alebo ochotnejšie a rozhládenejšie zdroje, než sú naši kolegovia na Oxford Martin School a vôbec na Oxfordskej univerzite.

Písať o renesancii pomáha rozumieť súčasnosti a voľbám, ktorým čelíme. Vidieť našu epochu dlhodobou optikou pomáha nájsť perspektívu nášho často zmäteného sveta. História je však potrebné interpretovať pozorne, pretože mnohé koncepty, ktoré sú dnes jadrom – napríklad „veda“ – sa pred piatimi storočiami chápali veľmi odlišne. Naša mimoriadna vďaka patrí profesorom histórie na Oxforde Diarmaidovi MacCullochovi a Howardovi Hotsonovi, ktorí nám nezištne ponúkli svoju pomoc. Ich mimoriadna znalosť 15. a 16. storočia nám pomohla nájsť rovnováhu medzi múdrosťou minulých storočí, ktoré sú prostredníctvom cnosti našej zdieľanej ľudskosti relevantné pre súčasnosť, a tým, čo sa pri spoločenskej a technologickej zmene považovalo za irelevantné.

Čo sa týka súčasnosti v tomto príbehu, ďakujeme Eugeneovi Roganovi za to, že nás zoznámil s Nadiou Oweidatovou, ktorej znalosti prehĺbili naše poznanie extrémizmu. Angus Deaton sa s nami nezištne podelil o svoje poznatky a údaje z oblasti hospodárstva. Terry Dwyer a Kazem Rahimi nám pomohli pochopiť tematiku medicíny. Čerství absolventi histórie, teológie, fyziky, chémie, medicíny, ekonómie, politológie a filozofie na Oxfordskej univerzite nám poskytli pomoc pri vyhľadávaní a upresňovaní faktov, zdrojov a argumentov, za čo ďakujeme Ernestovi Oyarbidemu, Jonathanovi Griffithsovi, Julianovi Ratcliffeovi, Paulovi Taylorovi a Gerhardovi Toewsovi. Osobitne da-

kujeme Maximilii Laneovej, ktorá ako odborníčka dokázala vyhľadať fakty, čo iní nemohli nájsť, a navrhla množstvo vylepšení v našom texte. Asi nemusíme hovoriť, že za všetky prípadné chyby, ktoré v knihe zostali, zodpovedáme my sami.

Bodleyova knižnica je medzinárodným pokladom a sme mimoriadne vďační Richardovi Ovendenovi, ktorý ju vedie, za jeho nadšenú podporu, ďalej Mickovi Milleaovi, ktorý má v knižnici na starosti mapy, ako aj Michaelovi Athansanovi, zástupcovi vedúceho oddelenia máp, za poskytnutie historických máp v tejto knihe. Ďakujeme vydavateľom, ktorí nám umožnili reprodukovat' ich materiál, ďakujeme Claire Jordanovej za vybavenie nevyhnutných povolení a znovu Diarmaidovi MacCullochovi, že nám poskytol svoje mapy Európy zo začiatku 16. storočia.

Ianova práca na tejto knihe závisela od pomoci Lindsay Walkerovej, ktorá sa starala o jeho program, a Laure Lauerovej, tajomníčke Oxford Martin School, ktorej bezproblémové riadenie školy umožnilo Ianovi sústrediť sa na nastolené otázky a formulovanie odpovedí v tejto knihe.

Chris by nemohol venovať roky práci na tejto knihe bez nesmiernej trepezlivosti svojho obchodného partnera Davea Andersona a svojej doktorandskej školiteľky Vivienne Shueovej. Obaja sa pre toto dielo veľmi obetovali. Chris je tiež veľkým dlžníkom Jima Gallaghera, ktorý ho naučil písať a Rickovi Bovenovi zo spoločnosti Boston Consulting Group, ktorý ho naučil, ako dávať slová dokopy, aby mali nejaký zmysel.

Svoju časť práce na tejto knihe odviedol náš agent Esmond Harmsworth od jej počiatkov, pomáhal nám upresňovať tému a potom dohodnúť vydavateľov. Mimoriadne ďakujeme výkonnému riaditeľovi vydavateľstva Bloomsbury Nigelovi Newtonovi za jeho nadšený záujem o náš rukopis, ako aj Ianovi Hallsworthovi, ktorý dokázal, že je úžasným redaktorom. Jeho spoluprácu s kolegami považujeme za príkladné partnerstvo.

Napokon z celej hĺbky srdca ďakujeme svojim rodinám a priateľom, ktorí stáli pri nás počas tých nekonečných hodín, ktoré pohltila práca na tejto knihe.

Ian Goldin a Chris Kutarna
Oxford
január 2016

Rozklad alebo rozkvet?

Práve v tejto chvíli

AKO BY TO BOLO S MICHELANGELOM, keby sa narodil do našej doby zmätkov a chaosu? Rozkvitlo by jeho dielo, alebo by zaniklo v zmare a rozklade?

Každý rok prichádzajú do Sixtínskej kaplnky milióny ľudí, aby obdivovali fresku Michelangela Buonarrotiho *Stvorenie Adama*. Ešte početnejšie zástupy vzdávajú hold *Mone Lise* Leonarda da Vinciho. Viac než päť storočí starostlivo chránime tieto vrcholné diela renesancie a vzhliadame k nim ako k objektom krásy a inšpirácie.

No súčasne sú pre nás výzvou.

Umelci, ktorí pred päťsto rokmi vytvorili tieto klenoty ľudského génia, nežili v nejakej zázračnej dobe univerzálnej krásy, no v značne búrlivých časoch. Iste, bola to doba historických mlńnikov a objavov, no súčasne aj doba ničujúcich otrasov. Ich svet bol vďaka Gutenbergovmu vynálezu kníhtlače (v polovici 15. storočia), Kolumbusovmu objavu Nového sveta (1492) a plavbe Vasca da Gamu (1497) k bohatstvám Ázie poprepájaný ako nikdy predtým. Osud ľudstva sa začal v istom zmysle radikálne meniť. Mor ustúpil, obyvateľstvo Európy sa pomaly uzdravovalo a začal sa vzostup verejného zdravia, bohatstva a vzdelania.

Ako dosvedčujú umelecké diela (najmä z obdobia od 90. rokov 14. storočia po 20. roky 15. storočia), Kopernikove revolučné teórie heliocentrického vesmíru (začiatok 15. storočia) a podobné objavy v širokom spektre poznania od biológie cez stavebníctvo a navigáciu až po medicínu, v týchto podmienkach prekvital génius ľudského umu. Základné „pravdy“ zdravého rozumu, nespochybniteľné po celé

stáročia, ba tisícročia sa začali rozpadat'. Zem prestala stáť pevne na mieste. Slnko viac okolo nej neobiehalo. „Poznaný“ svet netvoril ani polovicu toho skutočného. Ľudské srdce nebolo dušou, ale pumpou. V priebehu niekoľkých desaťročí sa vďaka kníhtlači zvýšila produkcia kníh na milióny výtlačkov ročne a všetky dovtedy nevídané fakty a nové myšlienky putovali svetom rýchlejšie a s väčším dosahom, než bolo dovtedy predstaviteľné.

No začal sa aj vzostup rizík. Objavili sa nové choroby, ktoré sa šírili ako lesný požiar na oboch brehoch teraz už prepojeného Atlantiku. Osmanskí Turci, vyzbrojení „novou zbraňou“ zvanou pušný prach dobyli po sérii ohromujúcich víťazstiev na súši i na mori východné Stredomorie a nad celou Európou sa objavil hrozivý tieň islamu. Martin Luther (1483 – 1546) využil novú moc kníhtlače na rozšírenie svojej zničujúcej kritiky katolíckej cirkvi, čím vyvolal náboženské násilie na celom kontinente. Cirkev, ktorá tisíc rokov odolávala akémukoľvek odporu voči svojej autorite, vďaka čomu sa stala najdôležitejšou a všadeprítomnou silou európskeho života, sa pod týmto náporom navždy rozdelila.

Taká bola doba, keď 8. septembra 1504 na hlavnom námestí talianskeho mesta Florencia Michelangelo odhalil svoju sochu Dávida. Dielo z najlepšieho carrarského mramoru, vysoké vyše päť metrov a vážiace vyše šesť ton sa okamžite stalo symbolom bohatstva mesta a dôkazom umelcovho talentu. (Pozri obr. 1.1)

Známy príbeh o *Dávidovi a Goliášovi* zo Starého zákona hovorí o statočnom mladom bojovníkovi, prototypy podceňovaného človeka, ktorý v súboji porazil svojho obrovitého soka. Michelangelo však s pomocou dláta a kladiva zachytil v kameni okamih, ktorému predtým nikto nevenoval pozornosť. Niet pochyb, že pri slávnostnom odhalovaní sochy to muselo u prítomných vyvolať isté rozpaky. Na Dávidovej tvári a na krku vidno napätie. Je zamračený a zrak má sústredene upretý kamsi do diaľky. Nestojí nad telom svojho soka ako víťaz (čo bola štandardná póza tých čias), ale ako ten, kto vie, aký nasledujúci krok s neúprosnou rozhodnosťou urobí, hoci netuší, čo to prinesie. V tej chvíli prítomní pochopili, čo tým chcel umelec vyjadriť: Michelangelo zachytil Dávida v osudovom okamihu medzi rozhodnutím a činom, vo chvíli, keď si uvedomil, čo musí urobiť a že na to musí nabrat' odvahu.

Pochopili ten okamih. Žili práve v takej chvíli.

Minulosť je prológ

My žijeme v takej chvíli tiež.

Naša súčasnosť je zápasom medzi dobrými a zlými dôsledkami globálneho poprepájania a ľudského vývoja; medzi silami inklúzie a exklúzie; medzi rozkvetom ľudského génia a rozkvetom rizika. To, či rozkvitneme, alebo sa všetko skončí zmarom a skazou a či naše 21. storočie vojde do kníh histórie ako to najlepšie či najhoršie v ľudských dejinách, závisí od toho, čo my všetci urobíme preto, aby sme využili svoje možnosti a zažehnali nebezpečenstvá, ktoré tento zápas prináša.

Obr. 1.1 Okamih zvečnený v mramore

Michelangelo Buonarroti (1501 – 1504) Dávid – detail. Florencia. Foto: Art Resource.

Viac už v stávke byť nemôže. My všetci máme to protirečivé šťastie žiť v historickej chvíli – v rozhodujúcej chvíli –, keď udalosti a rozhodnutia v našich vlastných životoch určia životy mnohých a mnohých, ktorí prídu po nás. Iste, to isté si myslí každá generácia, no v tomto prípade je to pravda. Fakty z dlhodobého hľadiska hovoria jasnejšou rečou, než by to dokázali naše egá. Presun ľudí do miest, ktorý začali naši neolitickí predkovia pred desaťtisíc rokmi, sa za nášho života dostal za svoju polovicu.¹ Sme prvou generáciou urbánnej epochy. Uhlíkové znečistenie vytvára takú koncentráciu atmosférických skleníkových plynov, aká v neolite neexistovala. Štrnásť z pätnástich najhorúcejších rokov od čias, keď sa začala zaznamenávať klimatická situácia na planéte, spadá do 21. storočia.² Po prvý raz v histórii prudko klesol počet chudobných ľudí (o vyše jednu miliardu od roku 1990), pričom súčasne vzrástla o dve miliardy aj celková populácia planéty. Množstvo žijúcich vedcov dnes prevažuje nad počtom všetkých vedcov, ktorí kedy žili do roku 1980, a – čiastočne vďaka nim – priemerný vek dožitia vzrástol za posledných päťdesiat rokov viac, než za predchádzajúcich tisíc rokov.

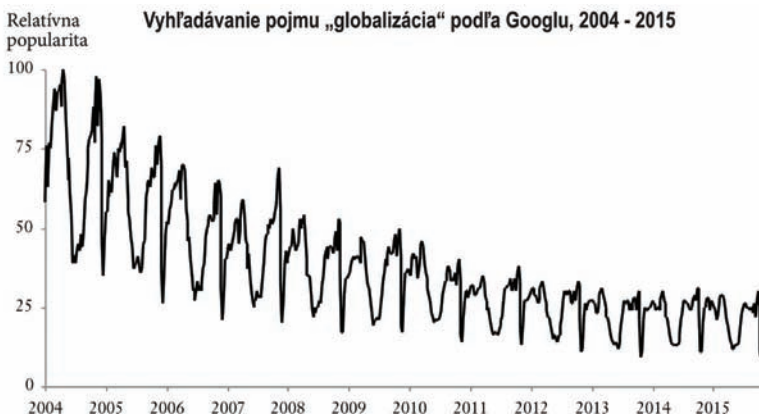
Aj z krátkodobého hľadiska sme svedkami historických udalostí. Internet, ktorý ešte pred dvadsiatimi rokmi prakticky neexistoval, spojil do roku 2005 jednu miliardu ľudí, do roku 2010 dve miliardy a do roku 2015 už tri miliardy. Dnes je online viac než polovica ľudstva.³ Čína sa z autokracie zmenila na najväčšieho svetového exportéra a hospodársku veľmoc. India je tesne za ňou. Berlínsky múr je minulosťou a s ním aj súperenie hospodárskych ideológií, ktoré určovalo charakter druhej polovice 20. storočia. To všetko vnímame ako dávno minulé s porovnaním s tým, čo prinášali titulky novín od prelomu nového milénia: teroristický útok na Svetové obchodné centrum v New Yorku, zničujúce cunami a hurikány, globálne finančné krízy, ktoré obrátili na posmech najzarábajúcejšie mozgy na svete, havária v jadrovej elektrárni v hyperbezpečnom Japonsku, samovražedné bombové útoky v srdci Paríža, meste lásky, pouličné nepokoje vyvolané sociálnou nerovnosťou – a aj veselšie udalosti ako explózia sociálnych médií, rozlúštenie ľudského genómu, úsvit trojrozmerného tlačenia, prelomenie dlhodobých tabu ako homosexuálne manželstvá, zachytenie gravitačných vln

a objav planét, podobných našej Zemi, obiehajúcich okolo neďalekých hviezd.

Zdá sa, akoby nás každý deň čakal nový šok. Ale práve šok ako taký je tým najvýrečnejším dôkazom, že naša éra je veľmi odlišná, pretože jeho zdroje prichádzajú zvnútra. Šok je naším osobným dôkazom historickej zmeny – psychickou kolíziou reality a očakávaní – a je nevyčerpatelnou témou našich životov. Pobáda nás a povzbudzuje. A bude tak robiť stále.

Chýba nám potrebná perspektíva

Nevieme, kam kráčame, a preto umožňujeme aktuálnym krízam a strachu, ktorý tieto krízy vyvolávajú, aby nás vláčili, ako chcú, ba aby nám vnucovali svoju vôľu. Namiesto aby sme vykročili, cúvame. V čase, keď *musíme* konať, váhame. V globále ide o súčasné nálady ľudí. Narastá počet amerických občanov, kedysi hlavných proponentov voľného obchodu, ktorí sú proti nemu.⁴ Priemysel dnes celosvetovo akumuluje alebo distribuuje rekordné množstvo finančnej hotovosti, nie však investícií do nových projektov a nápadov. Odhaduje sa, že koncom roka 2015 globálne korporácie disponovali pätnástimi biliónmi dolárov v hotovosti a v ekvivalen-toch hotovosti – čo je štyrikrát viac než desaťročie predtým.⁵ Päťsto hlavných spoločností podľa ratingu Standard & Poor's namiesto investovania do nových projektov a nápadov vyplatilo ako celok takmer všetok zisk za rok 2014 držiteľom akcií (prostredníctvom dividend a spätného odkúpenia akcií).⁶ Krajná politická pravica (snažiaca sa zabrániť otvoreniu spoločnosti voči gejom, imigrantom a globálnej zodpovednosti) i krajná politická ľavica (snažiaca sa zabrániť otvoreniu spoločnosti voči obchodu a súkromnému podnikaniu) sa tešia rastúcej popularite v celom rozvinutom svete. V 90. rokoch 20. storočia sa nedalo slovu „globalizácia“ vyhnúť. Mnohí ho chápali vo význame globálneho prepojenia a spájali s ním veľkolepé nádeje na lepší svet pre každého. Dnes už je tento pojem v nemilosti (s výnimkou politikov, ktorí ho využívajú ako konvenčného obetného baránka za problémy, ktoré sami nedokážu vyriešiť). Pozri obr. 1.2.

Obr. 1.2. Vyhľadávanie pojmu „globalizácia“ je už desaťrocie na ústupe.
 Zdroj: Google Trends (2015). „Interest over Time: Globalization.“ Stiahnuté z www.google.com/trends.

To, čo nám chýba a čo naliehavo potrebujeme, je *perspektíva*. V jej zornom poli môžeme vidieť ten zápas, ktorý určuje charakter našich životov. Keď prídu šoky, môžeme sa vyhnúť ich bezprostrednému dopadu a umiestniť ich do širšieho kontextu, v rámci ktorého máme väčší priestor pochopiť ich zmysel (a našu zodpovednosť). Občianski a politickí lídri potrebujú perspektívu na to, aby sformovali prítiažlivú víziu, schopnú prepojiť veľké sily zmeny s našimi bežnými životmi. Ľudia z biznisu potrebujú perspektívu, aby sa prehrýzli chaosom spravodajstva a informácií, valiaceho sa dvadsaťštyri hodín denne, na základe čoho by dokázali prijímať kompetentné riešenia. Mladí ľudia potrebujú perspektívu, aby našli odpovede na svoje veľké, pálčivé otázky a cestu za naplnením vlastných snov. Perspektíva je tým, čo umožňuje každému z nás premeniť všednosť našich dní na dobrodružnú cestu. A je tým, čo zlepšuje naše šance urobiť spoločnými silami 21. storočie najlepším zo všetkých storočí v ľudskej histórii.

„Perspektíva je sprievodcom i bránou, bez ktorej sa nedá nič dobré urobiť.“⁷ Leonardo da Vinci (1452 – 1519) napísal tieto slová ako radu umelcom, no pokojne to mohla byť rada celej jeho generácii. Bol súčasníkom Michelangela (1475 – 1564) a žil v rovnakej

chvíli osudového zápasu, ktorý jeho spolupútnik zachytil v mramore. Aby sme získali perspektívu našej doby, stačí ustúpiť krok dozadu, pozrieť sa do minulosti a uvedomiť si: *Tu už sme predsa boli*. Tie isté sily, ktoré pred päťsto rokmi vyvolali vzopätie ľudského génia a zmenu spoločenského poriadku, sa objavili znovu a za nášho života. Akurát teraz sú silnejšie a sú globálne.

Toto je hlavné posolstvo tejto knihy. Malo by nás to naplňať zmesou nádeje a odhodlania. *Nádeje* preto, lebo nám renesancia zanechala dedičstvo, ktoré aj po piatich storočiach oslavujeme ako jedno z najjagavejších v ľudskej histórii. Preto ak chceme žiť svoj vlastný zlatý vek, tak môžeme. Podmienky na to dozreli. Môžeme uchopiť túto chvíľu s vedomím, že nový rozkvet ďaleko prevýši čo do rozsahu, geografického dosahu a pozitívnych dôsledkov pre blahobyť ľudstva poslednú renesanciu – alebo akýkoľvek iný rozkvet v histórii. *Odhodlania* preto, lebo tento nový zlatý vek len tak jednoducho nepríde, musíme ho dosiahnuť.

Nebude to ľahká práca. Niccolo Machiavelli (1469 – 1527), jeden z najvýznamnejších filozofov svojej doby a zakladateľ modernej politickej vedy napísal:

Ktokoľvek chce vidieť budúcnosť, musí sa vrátiť do minulosti, pretože udalosti v ľudskom živote vždy pripomínajú tie, ktoré sa už odohrali v predchádzajúcich dobách. Dôvodom toho je fakt, že ich spôsobili ľudia, ktorí sú a vždy budú vedení tými istými vášňami. Výsledkom je, že v každej dobe vždy existujú tie isté problémy.⁸

Máme tu varovanie. Posledná renesancia bola dobou ohromujúceho vzopätia, ktoré priviedlo spoločnosť k – a často za – bodu zlomu. Aj dnes riskujeme ťažkú porážku ako individuality, ako spoločnosť i ako druh – pričom sme už pár ráz poriadne zakopli. To z mnohých nás urobilo cynikov a ľudí, ktorí sa boja budúcnosti. Ale ak chceme dosiahnuť veľkosť, na ktorú je ľudstvo znovu predurčené, musíme si udržať vieru v takúto možnosť. Musíme urobiť všetko, aby sme si to uvedomili. Musíme rozšíriť a väčšmi zdieľať všetky výdobytky pokroku. A musíme si navzájom pomáhať vyrovnáť sa so šokmi, ktoré nikto z nás neuvidí prichádzať.